

sandsynlighedsregler og indicier, at afgøre sager om emner, der ligger uden for hans faglige ekspertise. Forfatterens intention er da ikke at foretage primære kildestudier, men derimod at forsøge »en vurdering af de allerede foreliggende forskningsresultater på baggrund dels af min almindelige juridiske sagkundskab, men dels også ved anvendelse af de yderligere perspektiver, som kan opnås ved inddragelse af retsteoretiske og samfundsvidenskabelige metoder«.

I dette perspektiv ligger bogens værdi. Som udefra kommende, og i tilgift overordentlig belæst, kan juristen overskue og bedømme relevansen af forskningsbidrag fra en bred vifte af discipliner. Således nævnes udtrykkeligt, at fremstillingen står i særlig gæld til Hugo Matthiessens klassiske bog om Hærvejen og til sprogforskeren Kristian Ringgaards disputats om det vestjyske stød, som på Vejleegnen ejendommeligt nok forekommer helt frem til Østkysten. Historikerenes kildekritiske skepsis nyder dog samtidig al respekt. Efter et skoleridt gennem krønikers og sagaers personoplysninger konkluderes om hovedproblemet, Jellingdynastiet og dets baggrund: »Kort og godt: vi ved ikke hvem Gorm var, vi ved ikke hvor han kom fra, vi ved ikke, hvem han nedstammer fra, vi ved ikke, om han havde fast sæde i Jelling, eller om han – ligesom senere konger – havde en del af sin indtægt ved at flytte fra kongsgård til kongsgård og lade sig underholde der«.

Fra »den sammenlignende retshistorie« hentes det teoretiske synspunkt, at »med tiltagende overskud i økonomien er det muligt at løse flere og flere fællesopgaver og dermed nødvendiggøre og finansiere højere og mere komplekse samfundsstrukturer«.

Herudfra forklares det, at Harald Blåtand samlede Danmark og »der-

med grundlagde det danske rige og den egentlige kongemagt, som gradvis i forbindelse med kirken udviklede en central organisation...«.

En sådan systematisk betragtning var vel de gamle kildekritikere fremmed. For nutidige historikere er den forhåbentlig nærliggende. Stig Jørgensens lille bog giver under alle omstændigheder en nyttig, moderne indføring til debatten om et klassisk problemfelt.

Helge Paludan

Marianne Johansen: *Middelalderbyen Køge*. (Centrum, 1986). 109 s.
Hans Krongaard Kristensen: *Middelalderbyen Viborg*. (Centrum, 1987). 155 s. – Aage Andersen: *Middelalderbyen Næstved*. (Centrum, 1987). 129 s. – Anemette S. Christensen: *Middelalderbyen Odense*. Med bidrag af Per Kr. Madsen. (Centrum, 1988). 204 s.

I Statens humanistiske Forskningsråds resultatrige Projekt Middelalderbyen kommer bindene om de udvalgte byer i rask følge. Efter Ingrid Nielsens bind om Ribe fra 1986 foreligger nu Marianne Johansens om Køge, Hans Krongaard Kristensens om Viborg, Aage Andersens om Næstved og Anemette S. Christensens bind, med bidrag af Per Kristian Madsen, om Odense.

Det ses nu, at seriens bind er bygget op efter en ret fast plan, hvilket gør arbejdet med bøgerne let og overskueligt, letter arbejdet med sammenlignende studier og understreger, at projektet meget konsekvent har lagt vægt på at afdække mulige faste strukturer.

Et af projektets mål var så fuldstændigt som muligt at registrere og gennemgå de forskellige kilder til de enkelte byers historie. Hvert bind kan derfor indledes med en nøje gennem-

gang af de geologiske, de arkæologiske, de skriftlige og de kartografiske kilder, af de bevarede monumenter og af den tidligere forskning. For Næstved har forfatteren dog fundet det praktisk med et første afsnit om de noget særprægede forhold, der opstod ved, at denne by gennem det meste af middelalderen hørte under Benediktiner-klosteret Skovkloster, der gennem privilegier havde overtaget en del af kronens rettigheder.

Herefter følger afsnit om naturforholdene og landskabet, som byen er blevet placeret i. Nøje geologiske undersøgelser og iagttagelser vedrørende landskabets ændringer gennem tiden giver en god baggrund for en forståelse af byens udformning og udvikling af den første bebyggelse, hvis grundlæggelse behandles i et særligt afsnit.

Derefter følger en række afsnit om de forskellige elementer i byen, afgrænsningerne ved en eventuel befæstningslinje, gade- og vejnet og torve og de gejstlige og verdslige institutioner. På denne baggrund skildres bebyggelsens udstrækning og karakter, og der gøres nogle forsøg på ud fra det ofte noget spinkle kildemateriale at skitsere besiddelsesforholdene og socialtopografien. Endelig skildres følgerne af reformationen, med de voldsomme ændringer, ikke mindst omkring kirkerne og de gejstlige institutioner.

Middelalderby-bøgerne både samler den hidtidige viden og fremlægger resultaterne af arkæologiske undersøgelser, der er foretaget i projektets regi i et forsøg på opklaring af særlige problemer, som det indsamlede materiale pegede på. Herunder er der nået flere meget spændende resultater. Det gælder lokaliseringen af flere afsnit af Køges befæstningsværker fra 1600-årene og dermed påvisningen af nøjagtigheden af den svenske ingeniørofficer Erik Dahlbergs kort fra den svenske be-

sættelse 1658-60. Det gælder den meget spændende ændrede opfattelse af Viborgs udvikling i den tidlige middelalder, begrundet med opstemningen af Viborg sø ved Søndermølle-dæmningen omkring 1250 og den deraf følgende oversvømmelse af landtangen over søen og af bebyggelsen ved søbredden. Fra dette kvarter fremlægges også i bogen i et særligt afsnit (s. 132-34) resultaterne af nogle udgravninger med fund, der takket være netop vand-spejlshævningen rummer også velbevarede træ- og lædergenstande. Og det gælder lokaliseringen i gaderne af et stort antal ejendomme i Odensebindets bilag 1 (s. 142-71), der må siges at være noget af en bedrift.

Undervejs finder man ikke meget at anke over. Det bemærkes, at i Køgebindet betegnes (s. 11) matrikelkorttopmålingen af byen 1863 som den første nøjagtige opmåling af denne by, men det er at forklejne den førnævnte svenske ingeniørofficer Erik Dahlbergs meget dygtigt udførte kort. Når det i samme bog siges (s. 16), at en cirkel med en radius på 15 km omkring de enkelte byer »betegner et gennemsnitsområde for de danske købstæder«, må der være tale om en misforståelse; de 15 km er ansat ud fra et skøn over længden af den strækning, en bondevogn i ældre tid kunne køre på en dagsrejse ad datidens elendige veje, et mål for en bys naturlige opland.

Når det i Viborg-bindet lidt usikkert konstateres, at tilsyneladende var i begyndelsen af 1500-årene i hvert fald nogle af de mere fremtrædende købmænd bryggere (s. 99), må man kunne henvise til forholdene, som de kendes senere i 1500-årene og i 1600-årene, hvor man ser netop især større købmænd som bryggere, foruden nogle få af de mere velhavende håndværkere.

Når det i Næstved-bindet ses (s. 51) som en forklaring på mulige udtryk for

byens havneområdes vigende betydning, at den nordtyske handel på byen var aftagende, efter at København var blevet hovedstad, så må dog bemærkes, at det næppe var førend i 1600årene, at denne by kunne betragtes som egentlig hovedstad. Når det konstateres (s. 55), at dele af området syd for Farvergade i 1400årene stadig var udnyttet af en pottemager, »hvis værksted således synes placeret i et i øvrigt beboet område«, må man bemærke, at skellet mellem bolig og arbejdsplads, mellem boligkvarterer og håndværker-, fabriks- og forretningskvarterer først opstår i en langt senere tid. Endnu ind i vort århundrede havde erhvervsdrivende ofte deres virksomhed på samme adresse som boligen. Der gøres i teksten (s. 57-58) en del ud af at demonstrere, at der med kildernes begreb »stenhus« menes huse bygget af teglsten; men dette er vel egentlig en selvfølge; man kender næppe et beboelseshus fra middelalderen der ud over kælderens udelukkende er bygget af kampesten eller kvadre.

I Odense-bindet, der ellers ligesom de øvrige bind er teknisk velfunderet, undrer man sig over formuleringerne (s. 72), at bindingsværkshusets træskelet er »afbundet af forskellige bindinger (deraf navnet), der er fast sammenføjede i modsætning til bulværkskonstruktionen ovenfor« og (s. 74) »Bindingerne er af tegl«, hvor elementerne tømmerkonstruktion og vægtavl synes sammenblandet.

Med henvisninger til et tidligere arbejde af Bodil Møller Knudsen er det en gennemgående opfattelse i bøgerne, at boder var bygninger, der lejedes ud. Kun en enkelt, Anemette S. Christensen, sætter i Odensebindet (s. 87) spørgsmålstegn ved opfattelsen og konstaterer, at kildematerialet er spinkelt. Det er da også et spørgsmål, om definitionen holder. Iagttagelser i ma-

teriale så langt tilbage som midten af 1500årene synes at vise, at boder var små huse, på fire-fem fag, i størrelse i modsætning til de større gavlhuse og langhuse, gårde, på op til 16-20 fag, men ikke i ejerforholdet. Boder kunne også være ejet og beboet af *samme* person, selv om de vel oftest var ejet af større ejendomsbesiddere, større embedsmænd eller købmænd, der besad sådanne rækker af småhuse som investeringsobjekter til udlejning, idet boder dog også enkeltvis eller i et tal på to-tre kunne være knyttet til en gård, måske til brug for personale, familie eller lignende. Af skattelister og andet materiale fra Ribe fra anden halvdel af 1500årene fremgår, at adskillige mindre velstillede borgere boede i en bod, som de selv ejede. Hvad skulle forhindre, at boder også et århundrede tidligere var blevet købt til egen beboelse af mindrebedmedlede borgere, der ikke havde råd til at erhverve et hus eller en gård?

Middelalderby-bøgerne er lidt sent læste, for der er mange detaljer og man må orientere sig på kort og bygningsplaner. Til gengæld bliver man velorienteret i de gamle byers lange fortid, får øjnene op for de mange middelalderlige træk, der endnu kan iagttages i byen, dens plan, flere eller færre af dens institutionsbygninger og huse. For planlæggere må bøgerne kunne gøre nytte, og de kan bidrage til at åbne øjnene for mange kvaliteter og for det urimelige i blot at ødelægge middelalderbygninger, således som det i begyndelsen af århundredet skete med et fornemt gotisk hus i Viborg, det såkaldte Budolfi Kloster, og senere i århundredet med det brutale gennembrud af Thomas B. Trigegegade i Odense, et stort anlægsarbejde, hvorved man ødelagde byens indre uden endda at levne muligheder for alle de nødvendige arkæologiske undersøgelser.

Middelalderby-bøgerne er forsynet med et godt kortmateriale, for en væsentlig del tegnet specielt til projektet eller dets bøger. Grundlæggende er matrikelkortene, der er rentegnet ud fra de matrikelkort, der udfærdigedes i 1860-1870'erne. Et sådant kort savnes dog i Næstved-bindet, der ikke desto mindre i teksten har talrige henvisninger netop til matrikelnumre. I Odense-bindet er kortet (s. 12) gengivet i en så lille målestok, at gadenavnene ikke er læselige, og det mangler desuden matrikelnumre; her kunne kortet med fordel have været vendt en kvart omgang og hele bogsiden udnyttet til en gengivelse i større målestok. Et problem kan også være teksternes gadenavne, der ikke altid ses gengivet på et af kortene i bogen. Tilsvarende omtales i Køge-bindet (s. 21) en række herreder, men de ses ikke på kortene. Enkelte gange forekommer grundplaner gengivet i et vel lille format. I en del tilfælde er gamle kobberstukne eller

stentrykte kort med en mærkelig manglende forståelse for kobberstikkets og stentrykkets karakter af stregtegning gengivet i auto, med raster, hvorved alle detaljerne, tal og navne osv., forsvinder i en gråtonet masse. Gengivelser som dem man ser i Odense-bindet s. 77 og 78 viser ellers klart, hvor fint sådanne stik kan gengives i streg.

Flere af bindene rummer bilag, hvor en del af det mere monotone, men meget nyttige materiale er gengivet, som Odensebindets førnævnte topografisk opstillede liste over ejendomme med deres besiddere og brugere, Viborgbindets liste over gadenavne inden for portene og Næstved-bindets liste over middelalderlige gadenavne og Skovklosters erhvervelser og afhændelser i middelalderen. Desuden har alle bindene udførlige noter og litteraturlister og sted- og sagregistre.

Ole Degn

NYERE TID

Ole Feldbæk: *Danske Handelskompagnier 1616-1843*. Oktrojer og interne Ledelsesregler. Udgivet af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. (København, 1986). 779 s., 300,- kr.

Øget beskæftigelse, rimelig selvforsyning og en positiv handels- og betalingsbalance det var mål, som den danske statsmagt i 1600- og 1700-tallet efterstræbte med ligeså stor iver som dens arvtager i 1980'erne. Midlerne til opnåelse af disse mål bestod ganske vist ikke af rafineret udformede – og temmelig uigennemskuelige – »eksportpakker«, men derimod af nogle særdeles håndfaste privilegier til de

købmandsgrupper, der var leveringsdygtige, når det drejede sig om at tilvejebringe den tids mest anvendelige redskaber: handelskompagnier.

Aftalen mellem parterne, statsmagten og købmændene, var udformet som *oktrojer*, der præciserede kompagniets pligter og rettigheder, medens *de interne ledelsesregler* – først benævnt artikler, ordinans eller reglement, senere konvention – tog sigte på at regulere forholdet mellem handelskompagniets ledelse og investorer.

Det er disse oktrojer og ledelsesregler fra 1600- og 1700-tallets kompagnidannelser, som professor Ole Feldbæk med den foreliggende publikation bringer ud til en bred læserkreds. De